

IN MEMORIAM: ANTONIO SKÁRMETA (ANTOFAGASTA, ČILE, 7. XI. 1940–SANTIAGO DE CHILE, ČILE, 15. X. 2024)

Hispanskoamerički klasik hrvatskih korijena

Antonio Skármeta bio je ugledni autor niza romana, zbirki pripovijedaka, dramskih tekstova, sveučilišni profesor, diplomat i veleposlanik Čilea u Njemačkoj, filmski scenarist, redatelj i glumac, televizijski autor, književni kritičar i esejist

Piše Mirjana Polić Bobić

Reminuo je Antonio Skármeta. Dugo se borio s malignom bolešću. U ovom tužnom trenutku prisjećam se našeg prvog susreta: Skármeta je 1999. godine bio pozvan na Zagrebačke književne razgovore. Netom prije toga objavljen je u prijevodu pogodena tona i brojnih izvrsnih rješenja *Nerudin pismoša* (*Žarka strpljivost*, prijevod Marije Roščić). Bila je to tada svjetska uspješnica. Meni je palo u zadatak organizirati mu predavanje za studente hispanistike Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Piscu je bilo veoma stalo upoznati mlade ljude u Hrvatskoj.

Velika vijećnica fakulteta bila je prepuna. Skármeta mi je pred vratima rekao da ne želi održati još jedno predavanje o vrlo uspješnoj hispanskoameričkoj pripovjednoj prozi, nego da mu je jedino stalo do dobre komunikacije sa studentima. I, obgrlivši gotovo obješnjačkim pogledom to mnoštvo mladosti, rečenicom-dvije uspostavio je kontakt. Rijetko kad sam, prije i poslije, imala prilike vidjeti takvu verbalnu i gestualnu sposobnost stvaranja pozitivnog ozračja, simpatije i povjerenja između predavača i publike. Na djelu je bio Skármetin šarm o kojemu se, očito s razlogom, širio glas, posebno zahvaljujući globalno prihvaćenom i nagrađivanom televizijskom programu o knjigama *El show de los libros*, koji je vodio od 1992. do 2002. i za koji je dobio UNESCO-ovu nagradu za popularizaciju književnosti.

Hrvatsko podrijetlo

Kad se u nas spomene Skármeta, prva je asocijacija njegovo hrvatsko podrijetlo. Rođen je u Antofagasti na sjeveru Čilea 1940. godine od djece iseljenika iz Bobovišća na otoku Braču: Skármeta (Škrmeta) i Vraničić. Rado je isticao svoje podrijetlo i rekla bih da je proživio svoj život u ljubavi s njim. O tome svjedoči i nekoliko gostovanja u Hrvatskoj od 1990-ih nadalje, i raniji dolasci na Jadran iz Berlina kamo je emigrirao 1975. i o kojima je rado govorio, i brojni intervjui našim medijima, i suradnja s veleposlanstvom Republike Hrvatske u Čileu u mnogim kulturnim inicijativama. U nas se često govorilo i pisalo o njemu. Prostor koji mi je na raspolaganju nalaže mi da opsežniji prikaz njegova bogatog i priznatog opusa ostavim za neku drugu priliku. Stoga ću nas u nekoliko crtica podsjetiti na jedinstvenu osobu jedinstvenoga djela koja je napustila ovaj svijet 15. listopada u 83. godini života uz nekoliko crtica o širokom književnom i inom kontekstu u kojem je djelovao.

Kad ga je na spomenutom predavanju netko zapitao tko su mu književni uzori, Skármeta je spremno izgovorio imena dvojice čileanskih pjesnika: Pabla Nerude i Nicanora Parre. Očito je iznenadio (skoro) sve nespominjanjem nijednoga od najpoznatijih autora novog hispanskoameričkog romana: ni Garcije Márqueza, ni Carlosa Fuentesa, ni svog sunarodnjaka Joséa Donosa, ali ni Jorgea Luisa Borgesa koji je tada i u nas slovio kao neka vrsta nezaobilaznog kamena kuš-

nje ozbiljnosti književnog stvaranja i poznavanja hispanskoameričke i svjetske književne scene.

Zašto je to moglo biti iznenađenje? U okolnostima u kojima smo u Hrvatskoj živjeli 1980-ih i 1990-ih, dakle, u situaciji odsječenosti od svijeta (nemogućnost kupovanja stranih knjiga, slaba ili nikakva izbora stranih tjednika i časopisa, čak kratkotrajnog plaćanja kvote za putovanja u inozemstvo) te u ratnim uvjetima 1990-ih, hrvatsko je čitateljstvo na neki način živjelo u uvjerenju da novi hispanskoamerički roman, ili *boom* kako ga se tada najčešće nazivalo, i dalje traje u onim oblicima u kojima ga je djelomice upoznao 1970-ih u izvorniku ili u prijevodima. Međutim, to nije bilo tako, a jedan od malobrojnih mladih hispanskoameričkih autora koji su tek stupali na književnu scenu i koji su glasno zagovarali *novi stil* bio je Antonio Skármeta. Drugi „naš“ uvaženi Čileanac, Čedomil Goić, u svojoj bibliografiji čileanskih pisaca hrvatskog podrijetla 2012. podsjeća da je Skármeta svoju generaciju mladih pisaca vrlo pogodeno odredio kao „sanjare“ u svom prvom romanu *Sóñe que la nieve ardía* (*Sanjao sam da snijeg gori*) iz 1975.

„Sanjari“ su bili mladi autori iz različitih hispanskoameričkih zemalja koji ponekad nisu ni znali jedan za drugoga, ali su svi redom prvacima novog hispanskoameričkog romana zamjerali ono što su određivali kao njihovu pretjeranu brigu za narativni eksperiment, nezainteresiranost za hispanskoameričku stvarnost, odnosno za nacionalne stvarnosti koje su ta društva tada proživljavala, život u nekoj vrsti solipsizma u europskim kulturnim metropolama i podržavanje jedne predodžbe o Hispanskoj Americi koja je dobro služila kao efektna pozadina za recepciju njihovih djela.

Svijet i mentalitet mladih

Poznavatelji svih tendencija u tadašnjoj hispanskoameričkoj prozi navode primjere pojave te nove tendencije vidljive kod mladih već 1960-ih. Tako Angel Rama primjećuje da Skármeta također 1960-ih u zbirki pripovijedaka *El entusiasmo* (1967) u protuboomovskoj maniri nameće teme svijeta i mentaliteta mladih, njihove američke svakodnevnice, sveprisutne pop-kulture, teškog probijanja mladih iz provincije u velegradske kulturne krugove... Zamoreni imperativom narativnog eksperimenta nametnutog od strane starije generacije, ti mladi ljudi željeli su vratiti primat linearnoj naraciji i promovirati užitek u čitanju, ali ne bez odgovornosti i nipošto povratkom na obrasce narativnih struktura koje su prevladavale (ali nisu bile jedine) prije 1960-ih. Odgovornost za napisanu riječ po njihovu se uvjerenju ogledala u novom načinu obrade osjećaja, društvenih stanja i pojava, bez upletanja izravne i/li otvorene ideološke matrice, uz puno parodijskih uzleta i često snažno poetiziranim jezičnim izrazom.

Kod Skármete će veliku ulogu igrati i umišljaj, i razumijevanje među likovima, i njihovi osjećaji (gotovo prognani iz novog romana *booma*) i erotska dimenzija života kod koje neće prevladavati gotovo obvezna boomovska trauma. Stoga Skármetu treba čitati imajući na umu da njegova poetika predstavlja i snažnu reakciju na novi hispanskoamerički roman, što je u okolnostima globalne slave *booma* pretpostavljalo veliku hrabrost i rizik za vlastitu karijeru koja je tek počinjala. U tome leži i dio objašnjenja njegova navode-

nja književnih uzora na zagrebačkom predavanju.

Skármetini književni počeci koincidiraju s velikim vrenjem u hispanskoameričkim društvima. Tadašnja književna scena znatno se otvorenije politički očitovala i svrstavala nego danas, a to se od nje i očekivalo. Šezdesete su bile desetljeće poslije kubanske revolucije koja je iznutra, iz Latinske Amerike, bila percipirana kao dotad najvidljiviji i najuspješniji odgovor na omrznuti angloamerički pritisak koji se odvijao u skladu s Monroeovom doktrinom s početka 19. stoljeća, u mnogim oblicima „meke“ i „tvrde“

je vidljivo da Skármeta neće kompulzivno objavljivati naslov za naslovom kako bi osigurao stalnu prisutnost na međunarodnoj književnoj sceni na kojoj je tada hispanskoamerička proza imala gotovo sigurnu pozitivnu recepciju kritike i veliku prođu. U tom pogledu, indikativan je Skármetin autoironični prolog *Nerudin pismoša* koji se može pročitati u hrvatskom prijevodu.

Nagrade i uspješnice

Po odlasku iz domovine pa sve do kraja života Skármeta će objaviti još 11 romana, pet zbirki pripovijedaka, pet dramskih tekstova, razvit će vrlo bogatu aktivnost i u nekim drugim područjima: sveučilišna profesura, diplomacija (bio je veleposlanik Čilea u Njemačkoj 2000–2003), filmski scenarij, režija i gluma, specijalizirane televizijske emisije, književna kritika i esejizam, antologije, radionice za mlade pisce, uspostava kulturnih institucija (po povratku u domovinu 1989.)... Primio je dvadesetak vrhunskih nagrada za književnost, film i različite vidove rada u medijima, te nekoliko visokih odličja različitih zemalja, među njima i Red Danice Hrvatske s likom Marka Marulića. On je već sada zauzeo mjesto jednoga od klasika razdoblja koje možemo odrediti kao „drugu fazu“ prisutnosti hispanskoameričke pripovjedne proze kao relevantnog segmenta književnosti Zapada. To što smo nazvali drugom fazom (danas ustuknulom pred novim tendencijama, kao što to uvijek biva) upravo se daje lijepo pratiti od njegovih mladenačkih radova, poput pripovijetke *El ciclista de San Cristóbal* i zbirke pripovijedaka *Tiro libre* (obje iz 1973), romana



Skármetina obitelj podrijetlom je s Brača

moći. Sljedeći takav odgovor bio je pobjeda marksista Salvadora Allendea na izborima u Čileu 1970. Oba su događaja među hispanskoameričkim piscima izazvala snažne reakcije. Književna se scena diversificirala: u Havani se pojavila Casa de las Américas, izdavačka kuća koja je ustanovila književnu nagradu koju je Skármeta dobio kao tridesetogodišnjak poslije Nerude, Fuentesa, Carpentiera i još nekoliko etabliranih pisaca za zbirku pripovijedaka *Desnudo en el tejado* (*Gol na krovu*) iz 1968. Na drugom kraju ideološkog spektra pojavio se časopis *Nouveau monde* koji je izlazio u Parizu. Jedni su pisci spremno prihvaćali rizik izopćenja i gubitka paralelne diplomatske karijere radi iznošenja mišljenja (primjerice, nedavno preminuli Čileanac, tada Allendeov diplomat u Havani, Jorge Edwards s memoarima *Persona non grata* iz 1973), dočim su drugi održavali sigurne skoro ljevičarske „salone“ s glamurnom internacionalnom participacijom (primjerice Carlos Fuentes)...

U tim je prilikama mladi Skármeta dosljedno stajao na strani izabrane vlade Salvadora Allendea, bio je veoma aktivan u pokretu Movimiento de Acción Popular Unitaria pa je nedugo po vojnom puču 1973. emigrirao najprije u Argentinu, a zatim u tadašnji Zapadni Berlin, gdje se na i oko Frei Universität Berlin okupila značajna skupina pretežito čileanskih, ali i drugih hispanskoameričkih pisaca, kritičara i profesora. Njegova je književna popudbina već tada bila zapažena: jedan roman i tri knjige pripovijedaka (uz pripovijetke objavljivane u zbirka više autora od 1960), potvrda njegove autorske inovativnosti i svježine u komentarima vodećih kritičarskih pera, već spomenuta nagrada... Bilo

No pasó nada (1980), *Match Ball* (1989), *Un padre de película* (2010) i svih ostalih. Mnogi su Skármetini naslovi bili uspješnice objavljene kod najjačih kuća u hispanskom svijetu, kao što su Planeta, Sudamericana itd. Međutim, iz cijelog Skármetina opusa po globalnoj se recepciji izdvaja roman *Ardiente paciencia* iz 1985, preimenovan u *El cartero de Neruda*. U hrvatskom prijevodu iz 1997. to je, kao što je već spomenuto, *Nerudin pismoša* (*Žarka strpljivost*). Roman je preveden na 25 jezika, a poslužio je kao predložak za čak dva filmska scenarija. Posrijedi je ljubavna priča čiji su tijek, protagonisti, vrijeme i prostor u kojima se odvija svojevrсна sinegdoha za autorovo viđenje Allendeove vlasti u Čileu: ljubav koja cvjeta, predstavljena u linearno izvedenoj fabuli, nužno propada slomom te vlasti i nestankom Marija, Nerudina pismoše. Sjajan osjećaj za humor situacija, ali i onaj koji proizlazi iz samog izričaja temeljena na kolokvijalizmima s kojima se prevoditeljica na hrvatski dobro nosila te pozitivne i konstruktivne silnice oko kojih se gradi priča stvaraju sliku svojevršnog malog raja koji simbolizira Allendeovo vrijeme, a ideološko je potpuno eliminirano iz samog narativa i postoji tek u primisli čitatelja upoznatog s konkretnim političkim kontekstom.

Mi u Hrvatskoj moramo se potruditi i postojećim prijevodima nekolicine romana i pripovijedaka rasutih po časopisima dodati prijevode naslova kojima ćemo Skármetu našoj sredini predstaviti onako kako to njegov cjeloviti opus zaslužuje. Na to nas pozivaju i sam opus i njegovi hrvatski korijeni. Tako ćemo se najdulje i najbolje sjećati Antonija Skármete Vraničića.